

27. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Яз. рус. культуры, 1997. – 989 с.
28. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Яз. слав. культур, 2007. – 248 с.
29. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1996. – 288 с.
30. Тищенко О. В. Теоретико-концептуальні засади слов'янської етнолінгвістики / О. В. Тищенко // Слов'янський вісник : зб. наук. пр. Серія : Філол. науки. – Рівне, 2003. – Вип. 3. – С. 5–12.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 811.111:165.194

Д. В. Плисак – аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вербалізація медичного терміна в художньому дискурсі: співвідношення когнітивного і прагматичного параметрів (на матеріалі англійської мови)

Роботу виконано на кафедрі англійської філології
ПНУ ім. В. Стефаника

У статті зроблено спробу визначити співвідношення когнітивного і прагматичного змісту терміна *medicine* через аналіз вербалізації макроконцепту MEDICINE у художньому дискурсі.

Ключові слова: медичний термін, концепт, художній дискурс, когнітивні і прагматичні характеристики терміна.

Плисак Д. В. Вербалізація медичного терміна в художественном дискурсі: соотношение когнитивного и прагматического параметров (на материале английского языка). В статье сделана попытка определения соотношения когнитивного и прагматического смысла термина *medicine* через анализ вербалізації макроконцепта MEDICINE в художественном дискурсе.

Ключевые слова: медицинский термин, концепт, художественный дискурс, когнитивные и прагматические характеристики термина.

Plysak D. V. The Verbalizing of the Medical Term in the Literary Discourse: Correlation Between the Cognitive and Pragmatic Characteristics (on the English Language Material). The article presents an attempt to indicate the correlation between the cognitive and pragmatic sense of the term *medicine* through the analyses of verbalizing of the concept MEDICINE in the literary discourse.

Key words: medical term, concept, literary discourse, cognitive and pragmatic features of the term.

Постановка наукової проблеми та її значення. Уявлення людини про дійсність ґрунтується на застосуванні поняття концептуальної картини світу, яку вона отримує через досвід або у процесі спілкування, за допомогою мови. Разом з тим окремий індивід досягнути усі концепти чи навіть повністю досягнути один не може. Це пояснюється тим, що концепт увібрав у себе культурний досвід народу і має різне вираження у різних мовних культурах. Оскільки термінологічні одиниці (зокрема, медичні терміни), за твердженням В. Ф. Новодранової, можна розглядати як аналоги концептуальних структур, що виконують функції переведення визначених наборів концептів у реальні мовні форми [5], то й аналізувати їх прагматичний аспект потрібно з урахуванням їх когнітивної природи.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню когнітивної і прагматичної природи термінів, така постановка питання видається новою у дослідженнях фахової лексики.

Мета роботи – визначити зв'язок когнітивної і прагматичної природи терміна *medicine* через аналіз вербалізації макроконцепту MEDICINE в художньому дискурсі. Для досягнення мети постав-

лено такі завдання: 1) проаналізувати вербалізацію концепту MEDICINE у художньому дискурсі через різні значення терміна *medicine*; 2) проаналізувати зв'язок переносного значення терміна *medicine* із тенденціями асоціативного, концептуально-метафоричного уявлення про медицину; 3) визначити характер зв'язку між когнітивною і прагматичною природою медичного терміна в художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Психолінгвістичне осмислення поняття концепту засвідчене переважно двома фундаментальними напрямками досліджень – когнітивною лінгвістикою (зокрема, когнітивною семантикою) та когнітивною психологією, у сфері яких щодо предмета нашого вивчення привертають до себе увагу теорії поетапного формування понять, базового рівня, прототипів, генетична, когнітивної граматики, конекціонізму, об'єктивістські теорії значення, (нео)біхевіористичні теорії та наукові ідеї нечітких понять, а також асоціативної природи мислення [3, 24]. Ці напрями актуальні передусім тому, що під час використання терміна у художньому дискурсі вербалізується тільки частина концепту. При цьому для фахівця і нефахівця наповнення концепту різне. Так, А. Вежбицька протиставляє дві структури знань – «концепт-мінімум» (характеризує неповне володіння словом) та «концепт-максимум» (охоплює повне володіння словом і включає енциклопедичний зміст, що розширює концепт за рахунок професійних знань). В обох випадках концепт як поняття розглядається «у контакт з діяльністю людини», виходячи з типових ситуацій використання об'єкта, вираженого відповідним словом, значення якого встановлюється [3, 29]. Отже, сприймаючи термін у художньому дискурсі, фахівець використовує «концепт-максимум», а нефахівець – «концепт-мінімум». Насправді ніхто не володіє концептом-максимумом, оскільки концепт містить не лише суто спеціалізовані поняття, а й асоціативні елементи метафоричного типу, які можуть бути цілком індивідуальними. Тобто фахівець, володіючи суто термінологічною частиною концепту, може не сприймати асоціативний компонент, оскільки унаслідок суто практичного його використання термін не викликає у нього жодних додаткових асоціацій нефахового характеру. На це вказують і психологічна теорія слова, за якою значення розглядалося не як система або сукупність семантичних компонентів, а психологічний феномен, що є «динамічною ієрархією процесів», і експериментальна психосемантика, які основними фрагментами такої структури вважали асоціативні поля (Леонтьев 1971; Апре́син, 1974; Верещагін, 1978; Залевская, 1982; Петренко, 1983; Ульянов, 1989; 1989; Мартинович, 1993) – ціла низка об'єктивованих слів-рефлексій на запропоновані інформантам слова-стимули, де, як зазначає А. Супрун, виділяють часто повторювані (ядро) та порівняно рідкісні, мало повторювані (периферія) реакції, що також розподіляються за певними напрямками (структура поля) як визначальними в процесі формування понять [6, 3; 6, 8–9].

Усвідомлення ієрархічної залежності фрагментів семантичної сітки як «superset-subset» відношень, коли структури нижчих (subordinate) рівнів об'єднуються у вищі (superordinate) [8, 399], дало можливість місткіше визначити значення слова, ніж те, у якому воно вживається. З'ясувалося, що в мовній свідомості людей існує значення (його кваліфікують як асоціативне або психологічно реальне), справжній обсяг якого більший від поданого у словниках (Любимов, 1977; Залевская, 1982; Першаева, 1982) [3, 21]. Кожен концепт як складний ментальний комплекс включає, окрім смислового змісту, ще й оцінку, ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкта та інші компоненти: загальнолюдський або універсальний; національно-культурний, зумовлений життям людини в певному культурному середовищі; соціальний, зумовлений належністю людини до певного соціального прошарку; груповий, зумовлений належністю мовної особистості до певної вікової та статевої групи; індивідуально-особистісний, що формується під впливом особистих особливостей – освіти, виховання, індивідуального досвіду, психофізіологічних особливостей [4, 55].

У художньому творі концепт має слова-стимули, які входять до семантичної сітки і якими є медичні терміни як складники макроконцепту MEDICINE. Периферія у художньому творі стимулює концепт і, навпаки, ядро стимулює виникнення асоціативного зв'язку з периферією. У концептуальній сітці медичної галузі знання є загальновідомі терміноконцепти і спеціалізовані, відомі тільки вузькопрофільним спеціалістам, проте вони стимулюють виникнення об'єднувального концепту MEDICINE. І навпаки, терміноконцепт MEDICINE у кожного стимулює асоціативний зв'язок із якимось іншим медичним терміном чи асоціативним концептом залежно від досвіду і знань. Так, у спеціаліста він може розкладатися за дефінітивною схемою, а в неспеціаліста метафоризуватися.

Наприклад, частина сучасних романів, у яких головними героями є медики і їхні пацієнти, об'єднують у групу *medical romance* та *posh docs*. Це, у свою чергу, має інформувати потенційного читача про специфіку роману, причому обидві назви потрапляють в одну ціль, оскільки включають компонент, який належить до ядра і периферії об'єднувального концепту MEDICINE. Наприклад, поняття *medical romance* безпосередньо пов'язане із концептом MEDICINE через означувальний компонент *medical*. Воно викликає у читача певні очікування від роману відповідно до його рівня розуміння і усвідомлення концепту MEDICINE. У понятті *posh docs* виділяємо компонент *docs*, що входить у дальню периферію концепту MEDICINE, оскільки є неформальним вираженням поняття *doctor*, яке через етимологію і фреймову структуру належить до ядра чи близької периферії концепту MEDICINE.

Вказівки у заголовках романів «Strong Medicine», «Love Medicine» є концептуальною основою, яка закладена ще в назві твору. Як результат, у фахівця логічно, мисленнево породжується зв'язок із певними медичними концептами (поняттями), які пов'язані з його ділянкою роботи в медицині, ліками, лікувальними процедурами, медичними спеціальностями чи галузями тощо; у непрофесіонала такі асоціації виникають під час його попереднього зіткнення із цією специфікою медичної галузі, при цьому вони мають поверховий і емоційний характер, часто метафоричної природи. Отже, термін *medicine* слугує стимулом, який, можна припустити, переважно викликає у спеціаліста «фахові» асоціації, активізує знання про перебіг процедури лікування, операції, що відбувається при означеному захворюванні за певних умов, і має відповідні характеристики та параметри. У нефахівця виникають асоціації, спричинені поганим самопочуттям, неприємним внутрішнім станом або погіршенням стану здоров'я чи загальними знаннями в цій галузі. Проте асоціації є надзвичайно індивідуальними, тільки частина з них стає загальносуспільними за посередництва ЗМІ та художнього дискурсу (авторські асоціативні метафори).

У назвах згаданих вище романів відмінність полягає тільки в одному із компонентів, проте саме він визначається характером вербалізованого значення терміноконцепту і вказує на основну сюжетну лінію твору. Компонент *strong* не зазначається у словникових дефініціях як такий, що співвідноситься зі значенням – *any drug or other substance used in treating disease, healing, or relieving pain*. Проте слова-стимули, які входять до термінологічної системи медичної галузі й використовуються у процесі розкриття сюжету, вказують на актуалізацію цього значення. У романі «Strong Medicine» це терміни, які є синонімами *medicine* (*drugs, remedies, pills, tablets, capsules*), є назвами лікарських речовин і препаратів (*antibiotic, Lotromycin, sedative, Thalidomide, cold medicines, penicillin*), пов'язані із виробництвом і продажем ліків (*drugstore, drug manufacturing, drug company, pharmaceuticals*) тощо. У назві «Love Medicine» компонент *love* вказує на значення – *Shamanistic practices or beliefs, especially among Native Americans; Among North American Indians, something believed to control natural or supernatural powers and to serve as a preventive or remedy*. Навіть у випадку незнання цього значення, яке вказується не в усіх словниках, читач може його вивести у процесі прочитання роману, зокрема через слова-стимули: *magic, believes* тощо та контекстуальний аналіз: «*What's your love medicine? She hates you but you drive her crazy*» [9, 71]; «*... talking in the old language, arguing the medicine ways, throwing painted bones...*» [9, 73]; «*Moses touched the medicine bag at his waist. ... I crossed my breast at the sight of it...*» [9, 78]; «*The medicine flows out of me. The touch. I run my fingers up the maps of those rivers of veins or I knock very gentle above their hearts ... and it helps them. They feel much better*» [9, 231]; «*practitioners of medicines so dark and helpful that the more devout Catholic Indians crossed their breasts when a Pillager happened to look straight at them*» [9, 312]. В обох романах трапляються слова-стимули й інших значень *medicine*, проте вони складають порівняно незначну частку і слугують тільки підтримкою та тіневим фоном основного значення, яке автор актуалізує. Зокрема, у романі «Strong Medicine»: *Chief of medicine, medical director, to practice a little medicine, medical school, medical magazine, medical developments, the New England Journal of Medicine, medical profession ignored the problem, made no mistakes medically, medical practice*. У цьому романі автор поширено використовує замість терміна *medicine* його синоніми (*drugs, remedies*) та метафори (наприклад *drug = candy*). Це вказує на семіотичну (номінативну) щільність концепту, яка полягає у представленості щодо вираження низкою мовних синонімів (слів та словосполучень), тематичних рядів і полів, приказок, фольклорних та літературних сюжетів і синонімізованих слів (витворів мистецтва, ритуалів, поведінкових стереотипів, предметів матеріальної культури), що прямо пов'язано з

релевантністю, важливістю цього концепту в очах лінгвокультурного соціуму, аксіологічної чи теоретичної цілісності явища, відображеного у його змісті [1], а отже і широкий спектр асоціативно-психологічного сприйняття.

Між усіма значеннями терміна *medicine* у художньому дискурсі існує постійний зв'язок, оскільки вони взаємозумовлені й утворюють один концепт. Поняття *medicine* як *magic* є результатом метафоричного трактування медицини, що зумовлено її нерозумінням через недостатню освіченість. Це концептуально-метафоричне значення, зафіксоване у деяких словниках щодо вірувань північно-американських індіанців, супроводжує великі медичні відкриття і досягнення, які нелегко зрозуміти: «*Local Medic Uses Wonder Drug. Patient's Miracle Recovery*» [10, 45]; «*It's a magnificent drug, one of the great breakthroughs in medicine...*» [10, 59]; «*miracle drugs*» [10, 101]; «*those pills worked wonders...*» [10, 109]. Ці приклади підтверджують і тенденційність показу медицини як чогось містично-магічного, незрозумілого і неосяжного для людини. При цьому якщо терміни на позначення поняття *medicine* у значенні – *Shamanistic practices or beliefs, especially among Native Americans; Among North American Indians, something believed to control natural or supernatural powers and to serve as a preventive or remedy* – є детермінологізованими одиницями, оскільки не позначають спеціального професійного поняття, то терміни-актуалізатори поняття *medicine* у значенні – *any drug or other substance used in treating disease, healing, or relieving pain* – з означеннями *wonder, miracle, magnificent*, що вказують на надзвичайні, надприродні властивості ліків, не детермінологізуються, оскільки не втрачають номінативної функції. Термін *medicine*, як і всі терміни медичної галузі, за теорією Л. А. Шкатової, яка ґрунтується на тому, що ступінь термінологізації залежить від входження терміна в ядро чи периферію термінологічної матриці й виділяє такі ступені термінологізації, як нульовий, перший та третій, у якому слово використовується як офіційно прийнятий кодифікований знак для чітко визначеного, закріпленого в спеціальній літературі, у навчальних і довідникових посібниках змісту [7, 40–41], належить до третього рівня термінологізації у своїх фахових значеннях, оскільки кожен окремо взятий термін є одночасно концептом і частиною низки інших медичних концептів, тобто включається до термінологічної сітки медичної галузі. Відмінність полягає лише в загальновідомості чи глибокій спеціалізації окремих понять. Щодо їх переносних значень, зокрема використаного в романі «*Love Medicine*», то терміни в такому випадку детермінологізуються, оскільки, хоча вони і надалі входять до складу асоціативного компонента терміноконцепту, все ж не мають суто термінологічного значення, а відображають модифіковане, похідне від нього нетермінологічне поняття. При цьому у фаховому значенні термін через концептуальну основу зберігає відтінок асоціативного значення, що часто використовується у художньому дискурсі для впливу на читача за рахунок такої ознаки концепту, як «емоційне сприйняття», за якою концепти не тільки мисляться, а й емоційно переживаються, будучи предметом симпатій та антипатій, і здатні інтенсифікувати духовне життя людини: змінювати її ритм, потрапляючи у фокус думки, – те, що психологи називають «сентимент». Це вказує на те, що усі похідні, переносні значення є концептуально-метафоричним відображенням терміна в суспільній картині світу і відображають основні соціальні, а не суто індивідуальні, авторські асоціативно-психологічні тенденції у трактуванні терміноодиниць. У дискурсі ці концептуально-метафоричні елементи свідомості автора як виразника суспільної картини світу викликають асоціативну реакцію читача, надаючи термінам тимчасового чи порівняно постійного емоційного забарвлення і впливаючи на його прагматичну природу та функціонування. Це, у свою чергу, підтверджує твердження, що до семантичного складу концепту входить також і вся прагматична інформація мовного знака, пов'язана з його експресивною та іллокутивною функціями, що цілком узгоджується з «емоційним сприйняттям» і «інтенсивністю», вона ж «культурна», вона ж «когнітивна пам'ять слова» – смислові характеристики мовного знака, пов'язані з його споконвічним призначенням, національним менталітетом і системою духовних цінностей носіїв мови [2]. У цьому і полягає зв'язок та взаємозумовленість когнітивної і прагматичної природи медичних термінів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У художньому тексті концепт MEDICINE вербалізується через слова-стимули, якими є медичні терміни як складники макроконцепту MEDICINE. Терміни, будучи одночасно і концептами, і терміноконцептами, містять у своєму значенні асоціативно-психологічний компонент, який може бути закладений ще в процесі творення за допомогою метафори або ж у процесі входження у суспільну картину світу, коли він піддається осмисленій концептуалізації, яка може втілюватися у додаткових значеннях терміна нстерміноло-

гічної природи й відображати стандартні асоціативні характеристики терміна. У художньому дискурсі це впливає на прагматичне функціонування терміна через забезпечення у межах контексту тимчасового емоційно-асоціативного забарвлення різними засобами, що викликає у читача асоціативний ряд, який є, з одного боку, результатом включеності його свідомості до суспільної мовної картини світу, а з іншого – результатом індивідуального досвіду в медичній галузі знання. Прагматичні аспекти функціонування і природи терміна впливають із його когнітивної природи, разом з тим вони можуть породжувати нові когнітивні нашарування.

Одним із перспективних напрямів досліджень є визначення інших зв'язків між когнітивною і прагматичною природою медичного терміна, а також інших концептуально-метафоричних асоціативних моделей, які спільні для усієї медичної галузі знання і мають тенденційний характер.

Список використаної літератури

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка / Кубан. гос. технол. ун-т. – 2007. – Т. 66. – № 2. – С. 13–22 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-156761.html>.
2. Воркачев С. Г. Концепт «оскорбление» и его этимологическая память / С. Г. Воркачев, Г. В. Кусов // Теоретическая и практическая лингвистика. Сер. «Язык и социальная среда». – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – Вып. 2. – С. 90–102 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tpl1999.narod.ru/teoreticheskaya_i_prikladnaya_lingvistika/vipusk_2_2000/.
3. Івашенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія / В. Л. Івашенко. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – 296 с.
5. Новодранова В. Ф. Когнитивные аспекты терминологии / В. Ф. Новодранова // Материалы Первой междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике. В 2 ч. Ч. 1. – Тамбов, 1998. – С. 13–15.
6. Супрун А. Є. Вступна стаття / А. Є. Супрун // Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко – Львів : Вища шк., 1979. – С. 3–9.
7. Шкатова Л. А. Различные степени терминологизации наименований лиц / Л. А. Шкатова // Современные проблемы русской терминологии. – М. : Наука, 1986. – С. 37–52.
8. Clifford B. Memory / B. Clifford // A Textbook of Psychology / ed. By J. Redford and E. Govier. – London ; New York : Routledge, 1991. – P. 377–406.
9. Erdrich L. Love Medicine / L. Erdrich // Louise Erdrich (novel) / L. Erdrich. – Modern classics edition. – New York : Harper Perennials, 2005. – 367 p.
10. Hailey A. Strong Medicine / A. Hailey // Arthur Hailey. – Great Britain : Richard Clay Ltd, Bungay, Suffolk, 1984. – 430 p.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 81'42'37: 811.111

Н. В. Репех – аспірант Київського національного
лінгвістичного університету

**Семантика ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в заголовках англомовних
журнальних статей: когнітивно-риторичний аспект**

*Роботу виконано на кафедрі лексикології
і стилістики англійської мови
ім. проф. О. М. Мороховського КНЛУ*

У статті на матеріалі англомовного журнального дискурсу виокремлено заголовні стратегії представлення подій номінативними засобами на позначення ПОЧАТКУ і КІНЦЯ. Виявлено, що використання в ініціальних

© Репех Н. В., 2012